

**BELGISCH-KONGO TIJDENS HET INTERBELLUM :
EEN IMMIGRATIEBELEID GERICHT OP
SOCIALE CONTROLE**

door

Vita FOUTRY

Licentiate Geschiedenis R.U.G.

In de tusseoorlogse periode was de blanke bevolking in Belgisch-Kongo een overwegend jonge en actieve bevolking, wat kenmerkend is voor een immigrantenpopulatie. Minder specifiek voor een typische immigrantenbevolking waren een klassenstructuur waarin de gegoe-den numeriek overwogen en een zeer sterke aanwezigheid van één nationaliteit, de Belgische, en waarvan de leden in 1939 voor haast een derde waren tewerkgesteld in de overheidssector (1).

De samenstelling van de blanke immigrantenpopulatie was niet toevallig tot stand gekomen maar was het resultaat van een gerichte immigratiepolitiek. Over deze politiek handelt onderhavig artikel.

Vooreerst worden de hoofdlijnen van het *immigratiebeleid* geschetst en wordt de *immigratiewetgeving* nader bekeken. Vervolgens wordt de *propaganda*, gericht op de werving van Belgisch personeel

(*) Afkortingen :

A.B. : *Ambtelijk blad van Belgisch Congo*

B.B. : *Bestuurlijk Blad van Belgisch Congo*

J.V. : *Jaarverslag. Jaarlijks Verslag over het Bestuur van de kolonie Belgisch Congo over het dienstjaar ... aan de Kamers aangeboden.*

K.B.K.I. : Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut, wordt :

K.A.O.W. : Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen.

S.B.E.E. : *Société belge d'Etudes et d'Expansion.*

S.B.I.I. : *Société belge des Ingénieurs et des Industriels.*

(1) V. FOUTRY, *Belgen in Kongo 1920-1940*, Gent, 1981 (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Geschiedenis, R.U.G.). Zie hoofdstuk V, 1 - "Demografie", pp. 119-133.

voor de Kolonie, onder de loep genomen. Tenslotte worden *selectie en opleiding* van dat personeel besproken.

DE IDEALE IMMIGRANT : EEN MODEL-BELG

De immigratiepolitiek in Belgisch-Kongo in de tussenoorlogse periode kan in twee *veto's* worden samengevat : *vreemdelingen en armen* werden geweerd...

De *xenofobie* waarvan in koloniale kringen werd blijk gegeven, kan vanuit historische en geografische factoren worden verklaard. Kongo was in 1908 door België overgenomen van Leopold II onder internationale, vooral Engelse druk. In 1914 was voor de eerste maal sprake geweest van een opdeling van Kongo tussen Frankrijk en Duitsland en in de jaren vóór de Tweede Wereldoorlog dreigde de Kolonie opnieuw als een ruilobject gebruikt te worden door de toenmalige grootmachten (2). De oorlog in Oost-Afrika bracht zelfs een fysieke bedreiging mee en door de verdeling van de voormalige Duitse kolonies na de Eerste Wereldoorlog, kwam ook het Britse Imperium dichterbij. Ook mogen wij niet uit het oog verliezen dat het afbakenen van de grenzen met de buurkolonies nog tot diep in de jaren '20 duurde.

Sterker nog dan de dreiging van buitenaf, was het gevaar van binnenuit. In de drie nieuwe maatschappijen die Leopold II in 1906 had opgericht, de *Union Minière du Haut-Katanga*, de *Société internationale forestière et minière du Congo* en de *Compagnie du Chemin de fer du Bas-Congo au Katanga*, was het buitenlands kapitaal sterk vertegenwoordigd. Als U.M.H.K., Forminière en B.C.K. zouden deze maatschappijen al snel het economisch leven in Belgisch Kongo domineren en bovendien een dikke vinger in de politieke pap krijgen. Het buitenlands kapitaal werd nog versterkt door de uitbouw in Kongo van Lord Leverhulmes palmolie-imperium, in de Kolonie bekend als H.C.B. (*Huileries du Congo belge*).

Niet alleen in kapitaal, maar ook in mensen, was het Angelsaksisch element in Belgisch-Kongo sterk vertegenwoordigd, vooral in de excentrisch gelegen rijkste provincie van de Kolonie, Katanga. Hier lag een dubbel machtsconflict aan de basis van de anglofobie.

(2) CARTON DE TOURNAI, "Belgique et Congo", *Bulletijn der Zittingen van het K.B.K.I.*, IX, 1938, pp. 548-574.

Binnen de leiding van de U.M.H.K. woedde een heftige concurrentie tussen Engelsen en Amerikanen enerzijds en Belgen anderzijds. De machtsstrijd eindigde tenslotte in het voordeel van deze laatsten (3).

Maar eens de Angelsaksische elementen aan de top waren geëlimineerd, werd de leiding van de U.M.H.K. en de C.F.K. geconfronteerd met een nieuwe dreiging : de opkomende syndicale organisatie onder de blanke mijnarbeiders. Het koopkrachtverlies door de aanhoudende depreciatie van de Belgische frank tegenover het Pond, leidde tot een golf van stakingen waarin Zuidafrikaanse gastarbeiders, gesteund door hun vakorganisaties in Zuid-Afrika en de beide Rhodesië's de organisatie en de leiding voor hun rekening namen. Behalve de stakingsleiders werd niemand onmiddellijk uitgewezen, maar de Zuidafrikanen werden "natuurlijk" afgevoerd : hun contracten werden niet meer hernieuwd, nieuwe arbeiders werden niet meer onder "Angelsaksen" gerecruteerd. Voortaan werden Belgen aangeworven die, gezien de afstand, nauwelijks op efficiënte syndicale steun uit het moederland konden rekenen. Tussen 1917 en 1922 steeg het aandeel van de Belgen in het blanke werknemersbestand van de U.M.H.K. van 22,5% tot 58% (4).

De ideologisch getinte vreemdelingenhaat vond zijn oorsprong evenwel vooral in het moederland zelf. Het renouveau van het nationalisme dat in het begin van de eeuw een algemeen verschijnsel was, kreeg tijdens de Eerste Wereldoorlog een nieuw elan. Ook in België vierde het hoogtij. Voor een korte tijd zou in België het door francofone kringen gepousseerde belgicistisch nationalisme de interne tegenstellingen overvleugelen. België had van de geallieerden een nieuw internationaal statuut bedongen en verliet de voorheen gehuldigde, en opgelegde, neutraliteit ten gunste van een duidelijker eigen profilering die zich vooral tegen Engeland afzette (5).

(3) B. FETTER, *The Creation of Elizabethville 1910-1940*, Stanford, 1976, pp. 61 e.v.; E. VAN DER STRAETEN, *Jules Cousin, Pionnier, chef d'entreprise et homme de bien (1884-1965)*, Brussel, 1969 (K.A.O.W., Klasse voor Morele en Politieke Wetenschappen, N.R., XXXVIII-2), pp. 9-10.

(4) B. FETTER, *op.cit.*, pp. 66-68.

(5) Het belgicistisch nationalisme kwam o.m. tot uiting in de eisen i.v.m. de Oostkantons en in een stroming die ijverde voor annexatie (in de optiek van de voorstanders : "reïntegratie") van Nederlands Limburg en het Groot Hertogdom Luxemburg. Zie o.m. G. TRAUSCH, "Historiens, publicistes et nationalistes belges face à la question du Luxembourg à la veille de la première guerre mondiale", *Revue de l'Université de Bruxelles*, 1981, 1-2, pp. 37-60.

De Ministers van Koloniën Renkin en Franck uitten die lijn in een actieve politiek van *belgicisering* die de Belgische betrokkenheid bij de Kolonie moest vergroten en de getalsterkte van de Belgen in Kongo moest opvoeren. Deze politiek wierp vruchten af : het aandeel van de Belgen in de blanke bevolking van de Kolonie groeide van 57% in 1920 naar 67% in 1930 en in dezelfde periode nam het Angelsaksisch element af van 16% naar 8%. In Katanga was de verschuiving zelfs spectaculair : 53% Belgen en 23% Angelsaksen in 1920 en dezelfde eindcijfers als het geheel van de Kolonie in 1930 (6).

Geologisch vormt de mijnprovincie een eenheid met de Rhodessische *copperbelt*. De Britse spoorwegpolitiek had reeds in het begin van de eeuw geleid tot een spoorverbinding tussen Katanga en Zuidelijk Afrika. Tot het einde van de jaren '20 was Katanga dan ook voor de uitvoer van haar produkten en voor haar bevoorrading op het Zuiden aangewezen. Vanaf 1918 zorgde de lijn Katanga-Bukama wel voor een alternatief, maar het trage transport op de gemengde rivier-spoortrajecten maakte noch de *nationale weg*, noch de weg naar Dar-es-Salaam erg aantrekkelijk, zodat Katanga, met zijn relatief talrijke Angelsaksische bevolking in grote mate op het buitenland georiënteerd bleef. De spoed waarmee de B.C.K.-lijn werd aangelegd, ondanks de belangrijke financiële inspanning die dit betekende en het tariefbeleid ten gunste van de nationale weg vanaf de crisisjaren, krijgen in dit licht, naast het evidente economisch belang, tevens een politieke betekenis. Vooral wanneer men bedenkt dat het slechts enkele jaren wachten was op de verbinding met Lobito op de Angolese kust.

Vreemde invloeden werden op allerhande manieren afgeweerd. Geen gelegenheid werd onbenut gelaten om de Angelsaksen met de vinger te wijzen en te dwarsbomen. De sociale onrust, teweeggebracht door op het protestantisme gebaseerde politiek-religieuze bewegingen als het *Kimbanguisme* en *Kitawala* gaf aanleiding tot heftige anti-Engelse campagnes. Het Kimbanguisme, met kerngebied in Neder-Kongo, werd verbonden met panafrikanistische antikolonialistische invloeden afkomstig uit de Verenigde Staten terwijl de Kitawala-beweging die in Katanga navolging vond als uit Rhodesië ingevoerde subversie werd beschouwd. De protestantse missies waren voor het merendeel Angelsaksisch zodat xenofobie en religieuze con-

(6) V. FOUTRY, *op.cit.*, p. 73, Tab. XV.

currentie in de tegenpropaganda hand in hand gingen (7).

Nog op een ander vlak speelde het nationalistisch en xenofobisch thema een rol in de propaganda van de jaren '20. Kenmerkend in niet alleen de wervende propaganda maar ook in reisverslagen en schoolboeken, is bij voorbeeld het opvallend veelvuldig gebruik van het possessief "notre" in verband met de Kolonie. Voor Ruanda-Urundi, dat nooit zoveel de aandacht heeft getrokken, werd het nauwelijks gebruikt.

De vrees voor vreemde beïnvloeding verdween echter naarmate de Belgische aanwezigheid proportioneel belangrijker werd en de vreemdelingen een meer gediversifieerde groep gingen vormen waarin de Engelsprekenden een minderheid werden.

De vernieuwde bedreigingen die aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog op het diplomatieke vlak werden geuit, hadden geen opflakking van de xenofobie tot gevolg, maar zij leidden wel tot een bezinning over het doel en de rechtvaardiging van het kolonialisme. Die bezinning gebeurde weliswaar in een beperkte kring: de weerslag ervan vinden we terug in de Bulletins van het Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut. Tegen de achtergrond van het opkomende nazisme, was zij op gang gekomen door een geanimeerde discussie over het racisme. Uit deze discussie blijkt dat het denken over koloniale zaken een veelheid aan afwijkende meningen omvatte naast de dominerende koloniale filosofie (8). Toch zien wij van die dissidente en genuanceerdere opvattingen vooralsnog geen weerslag op het immigratiebeleid.

Werd het Angelsaksisch element geminoriseerd door de *immigratiepolitiek*, andere groepen werd door de *immigratiewetgeving* de inwijking gewoon onmogelijk gemaakt.

(7) Zie o.m. C. IRVINE, "The Birth of the Kimbanguist Movement in the Bas-Zaïre, 1921", *Journal of Religion in Africa*, VI, 1974, 1, pp. 23-76; E. LIBERT, "Les missionnaires chrétiens face au mouvement kimbanguiste. Documents contemporains (1921)", *Etudes d'Histoire Africaine*, II, 1971, pp. 121-154; M.D. MARKOWITZ, *The Political Role of Christian Missions in the Belgian Congo 1908-1960*, Ann Arbor, 1968, 514 p. (Doctoraatsthesis, Politieke Wetenschappen, Columbia University — Facsimile-uitgave — Later in boekvorm verschenen als "The Cross and the Sword").

(8) Zie de analyse van deze discussie in V. FOUTRY, *op.cit.*, Hoofdstuk II, 2, B — "Superioriteit, gelijkheid en patriottisme", pp. 59-64.

Art. 2 van het Dekreet van 1922 op de inwijking (9) sloot "Al wie, bij gebrek aan kunde, onbekwaam is om een Europese taal te lezen of te schrijven (...)" van de toegang tot de Kolonie uit. Het gros van de Afrikanen uit de buurstaten kon hierdoor getroffen worden maar in werkelijkheid maakten de Katangese mijnmaatschappijen gebruik van tienduizenden Rhodesische gastarbeiders en waren heel wat Westafrikanen in Kongo tewerkgesteld. In feite werden met deze bepaling in het bijzonder de Aziaten, de Arabieren en de gearabiseerden gevisieerd. Deze "Aziatenclausule" kon zelfs nog versterkt worden door een beroep te doen op Art. 1 van dezelfde wet, waarin werd bepaald dat mensen "om hunne wijze van leven" als ongewenst beschouwd konden worden. Wanneer iemand op deze grond de toegang ontzegd werd, was zelfs geen beroep mogelijk (Art. 4 en 5).

Veel sterker nog dan de nationaliteit bepaalde de *solvabiliteit* van de kandidaat zijn kans op immigratie.

Het Dekreet van 21 maart 1910 betreffende de "Politie van Inwijking" (10) bepaalde reeds dat de toegang tot het grondgebied een immigrant kon geweigerd worden "Indien hij de noodige middelen van bestaan niet bezit om niet ten laste van openbare weldadigheid te vallen" (Art. 1, 2°). Toegang kreeg men als men kon bewijzen 500 fr. te bezitten of als men een contract kon voorleggen met een *niet-inlandse* werkgever dat werk garandeerde voor tenminste drie maanden (11). Tegelijk werden controlemiddelen uitgewerkt: verbod op ontschepping, verplicht bijhouden van passagierslijsten, hotelregisters en personeelsregisters en beperking van het aantal geoorloofde inreisroutes (12).

Tengevolge van ernstige sociale onrust in Zuid-Afrika in maart 1922, werd door de Gouverneur-Generaal een strengere inwijkingenreglementering ingevoerd. Deze Verordening werd op 8 augustus 1922 bevestigd in een "Decreet regelende de politie van inwij-

(9) "Decreet regelende de politie van inwijking" dd. 8.8.1922, *A.B.*, 1922, pp. 797-808.

(10) *A.B.*, 1910, pp. 320-323.

(11) *M.B.*, dd. 5.5.1910, *A.B.*, 1910, pp. 490-491.

(12) Verordeningen van 19.1.1911 en 23.2.1911, *A.B.*, 1911, p. 536; Verordeningen van 7.3.1911, *A.B.*, 1911 en van 9.5.1912, *A.B.*, 1912, pp. 540-541; Verordening van 13.8.1919 vermeld in *J.V.*, 1919, p. 19; *K.B.* van 29.4.1912, *A.B.*, 1912, pp. 535-539.

king" (13) dat niet meer ingrijpend zou gewijzigd worden in de tussenoerlogse periode. Voordien kon een inwijkeling alleen geweigerd worden vóór zijn inschrijving in het inwijdingsregister. De nieuwe wetgeving maakte nu naast *afwijzing* ook *uitzetting* mogelijk.

Dat het begrip "ontoereikendheid van middelen" rekbaar geïnterpreteerd werd, bewijst het Art. 7, 7° dat bepaalt wie *niet* als ongewenst kon beschouwd worden. Dat waren o.m. "De met de voorafgaande toelatingen van de Onder-Algemeen-Gouverneur der provincie waarin zij wenschen te verblijven, als werklieden, ambachtslieden, of huisbedienden aankomende personen van Europeesche afkomst. Hun binnentreden in de Kolonie zal nochtans afhankelijk mogen gemaakt worden, van de overlegging eener overeenkomst van dienstneming (...)". Kennelijk vielen deze personen normaal onder de *armoedeclausule* maar kregen zij enig krediet vanwege het prestige van hun werkgever !

In het dekreet van 1922 werd de solvabiliteit niet meer voldoende bewezen geacht wanneer de immigrant over een bepaalde som *beschikte*. Er kon nu tevens een *borgsom* worden geëist of een bewijs van kredietwaardigheid tot een bepaald bedrag of een werkcontract dat zes maanden werk garandeerde (Art. 11). Borgsom en minimumkrediet werden na 1922 nog verschillende keren verhoogd en het uiterste tijdstip waarop de waarborg moest terugbetaald worden, werd meerdere malen naar een latere datum verschoven (14).

De bezorgdheid om de Kolonie vrij te houden van *marginalen* komt dus in de wetgeving duidelijk naar voren. En de "marge" was behoorlijk breed. De waarborgsom die van een werkzoekende werd geëist, kon al gauw een kwart tot de helft van het Europees jaarloon van een gespecialiseerde arbeider, van een bediende of van een lage ambtenaar bedragen ! Ongeschoolde en laaggeschoolde arbeiders en huisbedienden werden met een groot wantrouwen bejegend : zij oefenden immers beroepen uit die aan zwarten konden worden overgelaten; daardoor werden zij geacht het prestige van de blanke te verzwakken.

(13) De Verordening-Wet van de Gouverneur-Generaal werd uitgevaardigd op 8.3.1922. Het daarop gebaseerde Ontwerp van Decreet werd op 22 juli door de Koloniale Raad besproken en aangenomen. De Raad legde rapport neer op 29 juli.

(14) Verordening van 28.9.1929, *B.B.*, 1929, pp. 404-405; Decreet van 28.9.1929, *A.B.*, 1929, p. 714; Verordening van 13.9.1938, *B.B.*, 1938, pp. 602-603; Wetgevende Verordening van 21.2.1941, *B.B.*, 1941, p. 430; Verordening van 26.2.1941, *B.B.*, 1941, p. 444.

Ondanks de strenge toegangsnormen kwam het toch wel voor dat blanken verarmden. Vielen zij ten laste van de "openbare weldadigheid" dan werden zij naar hun land van herkomst teruggestuurd (15).

Het uitwijzen van recente immigranten was nog betrekkelijk eenvoudig. Anders was het gesteld met blanken die in de Kolonie waren opgegroeid of er zelfs geboren waren. Reeds vroeg gingen er stemmen op om in Kongo zelf voor uitgebreider onderwijs te zorgen voor de kinderen van die blanken die hun kinderen niet naar Europa op kostschool konden sturen. Men wou ten alle prijze vermijden dat een klasse van *arme blanken* zou ontstaan (16) die immers een sociale politiek had kunnen afdwingen die op langere termijn onvermijdelijk had moeten doorgetrokken worden naar de Afrikaanse bevolking.

Het probleem van het onderwijs zou zich pas werkelijk ernstig stellen — en dan nog maar voor een beperkte groep — in de late crisisjaren. Op de stijging van de middelbare schoolbevolking werd toen gereageerd met het aantrekken van meer leerkrachten en een eerste poging werd toen ondernomen om door avondcursussen te voorzien in een minimale naschoolse opleiding in functie van de plaatselijke arbeidsmarkt (17).

De blanke bevolking, zo was het algemeen oordeel van de drie machten die in Belgisch-Kongo de dienst uitmaakten, Staat, kerk en maatschappijen, moest beperkt blijven tot een hooggeschoolde en/of kapitaalkrachtige toplaag. Vooral het Zuidafrikaans model, waarin een klasse van "poor white" op de arbeidsmarkt in directe concurrentie trad met een deel van de zwarte arbeidende klasse, moest vermeden worden (18). De economische *colour-bar* zoals die in Zuid-Afrika bestaat, werd principieel afgewezen. De zwarte moest in tegendeel worden opgeleid en behoorlijk betaald. In werkelijkheid echter, werd de economische *colour-bar* eenvoudig hoger opgeschoven : leidende functies bleven voorbehouden aan blanken en

(15) Zeer onvolledige en wisselende gegevens over aantal, nationaliteit en motief in de Jaarverslagen aan de Kamers. Overzichtstabel 1921-1938 van weigeringen, uitwijzingen en repatriëringen in V. FOUTRY, *op.cit.*, p. 83.

(16) Deze optie werd besproken in de Jaarverslagen, in de Bulletins van het K.B.K.I., in de Bulletins van verenigingen als de S.B.I.I., enz.

(17) *J.V.*, 1936, p. 71; *J.V.*, 1938, p. 73.

(18) O.m. gouverneur-generaal LIPPENS in het *J.V.* 1922, pp. 7-8 en de gouverneur van Katanga, HEENEN, in een interview in CHALUX, *Un an au Congo Belge*, Brussel, 1925, pp. 388-389.

de uitvoerende functies trachtte men zoveel mogelijk door Afrikanen te laten vervullen.

Om die reden besteedden de Staat en de missies heel wat aandacht aan het technisch onderwijs en hadden zelfs een aantal grote maatschappijen eigen vakscholen. De snelgroeiende klasse van industriearbeiders werd in de praktijk opgeleid op het werk of in ateliers. Naarmate de ateliers en de scholen vaklui en lagere bedienden afleverden, werden deze in het arbeidsproces ingeschakeld, aanvankelijk naast geschoolde blanken, later meer en meer in hun plaats. Voor de minstgeschoolde blanken werd deze evolutie een reële dreiging. De economische crisis had in dat opzicht bovendien een stroomversnelling tot gevolg. Terwijl het aantal Afrikaanse industriële *arbeiders* vanaf 1930 een dalende tendens vertoonde, steeg in tegendeel het aantal inlandse *bedienden* in 1930 en 1931 (19). Deze trend was merkbaar in de privé-firma's én in de openbare sector.

Met dat aspect van de koloniale politiek was lang niet iedereen het eens. Oud-gouverneur Heenen sprak in 1936 knorrig over "cette politique indigénophile à laquelle vont trop exclusivement les faveurs" (20), terwijl de geoloog M. Robert de scholing verbond met politieke bewustwording en de vrees uitdrukte voor een mogelijk emancipatiestreven van de gekoloniseerden. Bovendien meende Robert dat de bevoorrading van de centra, het comfort en de hygiënische toestand in de steden het blanken nu mogelijk maakte met een lager salaris en minder en kortere vakantieperiodes buiten de tropen toe te komen; daardoor kon meer ruimte worden gegeven aan blanken met een lager scholingsniveau zodat de opleiding van zwarten overbodig werd en dan ook moest teruggeschroefd worden (21).

De contradictorische opinies over het gewenste opleidingsniveau van de Afrikanen — waarmee in feite de kern werd geraakt van het *doel* van de kolonisatie — traden het duidelijkst op de voorgrond in de *controverse om de blanke kolonisatie*.

(19) Overzichtstabellen 1929-1938 over de tewerkstelling in V. FOUTRY, *op. cit.*, p. 34 en p. 36. Commentaar over de tewerkstelling en de "Afrikanisering" in *J.V.*, 1931, p. 66 en *J.V.*, 1934, p. 229.

(20) G. HEENEN, "Le peuplement belge au Congo", *Bulletin mensuel S.B.I.I.*, 1936, 2, p. 169.

(21) M. ROBERT, "La ligne d'évolution suivie par le Katanga", *Bulletijn der Zittingen van het K.B.K.I.*, IX, 1938, pp. 585-586.

De vestiging van zelfstandigen, de vorming van een niet-inlandse kleine middenstand in de Kolonie was doorheen de hele koloniale periode een fel twistpunt.

Volgens Jewsiewicky paste massale kolonisatie niet in het exploitatieschema van Belgisch-Kongo. Het Koloniaal Charter had de Kolonie tot een budgettaire autonomie verplicht waardoor noodzakelijk de benodigde financiën moesten gezocht worden in directe exploitatie met snel rendement. Een planmatige aanpak op grote schaal van de kleine landbouwkolonisatie zou voor de Overheid een bijzonder zware financiële inspanning hebben betekend die bovendien slechts op lange termijn had kunnen renderen (22).

Toch werd vanaf 1910 in Katanga door de nieuw opgerichte Landbouwdienst van het Ministerie van Koloniën een dergelijk experiment gewaagd met het doel een tegengewicht te vormen tegen Zuid-afrikaanse landbouwkolonisten die werden aangetrokken door de snelle expansie van de nieuwe industrie centra. In tien jaar tijd betrokken 755 door het Ministerie gesubsidieerde Belgische landbouwkolonisten naar Katanga maar in 1920 waren er nog slechts 129 over, onder wie amper 32 daadwerkelijke landbouwkolonisten (23).

Ook Peemans (24) meent dat het uitbouwen van het klein- en middenbedrijf lange tijd onverenigbaar was met de belangen van het groot kapitaal zowel als met deze van de Overheid. Reeds vóór W.O. I lobbyden de grote commerciële bedrijven om hun kleinere concurrenten, die de aankooprijzen van de landbouwgrondstoffen opdreven, de wind uit de zeilen te nemen. Hetzelfde marktmechanisme dat nieuwe impulsen gaf aan de landbouw, zorgde er voor dat de recrutering van arbeiders voor de opkomende grootindustrie bemoeilijkt werd. Tussen 1921 en 1925 werd de vestiging van kleine handelsbedrijven en fabriekjes in de rurale recruitersgebieden aan strenge beperkingen onderworpen. Grootkapitaal en Overheid gingen hierin hand in hand omdat deze laatste in een gunstige economische ontwikkeling van de landbouw een ernstige hindernis ondervond om haar gezag te vestigen: "L'implantation de l'appareil administratif

(22) B. JEWSIEWICKY, "Le colonat agricole européen au Congo-Belge, 1910-1960 : Questions politiques et économiques", *Journal of African History*, XX, p. 559.

(23) *Ibid.*, p. 561; J. WAUTERS, *Le Congo au Travail*, Brussel, 1924, p. 162.

(24) F. BEZY, J.P. PEEMANS & J.M. WAUTELET, *Accumulation et sous-développement au Zaïre 1960-1980*, Louvain-la-Neuve, 1981, 245 p. Het eerste hoofdstuk, "Le modèle spécifique de développement hérité du système colonial belge" is van de hand van J.P. PEEMANS.

dans les régions rurales est des plus légères, et la liberté commerciale ne peut aboutir qu'à rendre plus difficile le contrôle des forces sociales qui y trouvent une base d'autonomie économique, c'est-à-dire aussi bien le petit et moyen commerce de traite, étranger et indigène, les autorités coutumières et même les éléments de la population rurale les plus directement intéressés à la commercialisation du surplus agricole" (25).

In het Belgisch-Kongo van het grootbedrijf was voor kleinschaligheid geen plaats. Het *Comité Spécial du Katanga* zag slechts beperkte mogelijkheden en dan nog maar uitsluitend in de onmiddellijke nabijheid van de steden waar vraag was naar verse groenten en fruit en zuivelprodukten. Zelf richtte het C.S.K. grote veeteeltbedrijven op waarvoor de runderen bij duizenden uit Zuid-Afrika en Rhodesië werden ingevoerd (26). Vanaf 1925 werd de belangrijkste Europese landbouwactiviteit naar Kivu verplaatst, een streek die voorheen ongeschikt werd geacht voor blanke kolonisatie. Nu gingen kapitaalkrachtige ondernemers er zich toeleggen op vooral het verbouwen van koffie. Daarin werden ze vanaf 1928 geruggesteund door het *Comité National du Kivu* dat tot taak had de streek economisch te ontsluiten door prospectie, wegeaanleg, enz.

De Europese kolonisatie kreeg een ruimere publieke belangstelling in de tweede helft van de jaren '30. De "poor-white"-obsessie moest toen wel bekoelen onder de druk van een combinatie van factoren in het moederland : de werkloosheid in Europa (ter vergelijking : ook vandaag weer stimuleert de Overheid emigratie), de behoefte de "koloniale rechten" te vrijwaren t.o.v. de imperialistische tendenzen van de toekomstige belligerenten, de behoefte aan het bestendig versterken van de blanke dominantie.

Rond het midden van de jaren '30 kwam een echte *campagne voor de blanke kolonisatie* op gang. Verschillende argumenten werden naar voren gebracht :

- het overwicht van de blanke aanwezigheid in Afrika verzekeren;
- het Belgisch element versterken t.o.v. de andere blanken;
- het aantal werklozen in het moederland verminderen;
- een meer gediversifieerde beroepsbevolking tot stand brengen door het creëren van een middenklasse.

(25) *Ibid.*, p. 18.

(26) M. WALRAET, "La colonisation agricole au Katanga (1910-1948)", *Bulletin bimestriel S.B.E.E.*, 1949, 135, pp. 255-259.

Vooral het argument van de werkloosheid werkte op de verbeelding. In 1935 werd een fietstocht naar Belgisch-Kongo georganiseerd voor werkloze Belgen : een uit wanhoop geboren initiatief. Een enkeling slechts bereikte het Beloofde Land (27).

De meeste deskundigen inzake koloniale zaken verwierpen evenwel de idee van een massale bevolkingskolonisatie. Het verst ging nog E. Leplae mee met de voorstanders ervan (28). Hij stond een van staatswege geplande landbouwkolonisatie voor die het terrein moest voorbereiden, de kandidaten selecteren en hen langdurig steunen inzake financiën, opleiding, beroepsbegeleiding en die de families moest onderbrengen in van te voren aangelegde en uitgeruste dorpen. De kandidaten zouden moeten gekozen worden uit vakmensen : boerenzoons, boerenknechten. Het lichtend voorbeeld voor Leplae was de Italiaanse kolonisatie in Ethiopië dat hij "une nation semi-barbare" noemde. Hij verdedigde zijn zienswijze met verve maar wist dat hij weinig gehoor zou krijgen : "Au Kivu, un expert italien voyait la possibilité d'introduire plusieurs milliers de colons, alors que des Belges croyaient à peine possible d'y caser une dizaine d'exploitations (...) L'Italien fait de la colonisation paysanne; le Belge, au fond, s'en tient à la colonisation capitaliste".

Volgens G. Heenen zouden Leplae's boeren in de Kolonie weinig méér kunnen produceren dan de stricte behoeften voor hun eigen onderhoud en zouden zij er een "poor-white"-klasse vormen. Zo'n klasse zou het prestige van de blanke aantasten en bovendien een nieuw politiek probleem scheppen. Om dat te vermijden, zou de Staat in hoge mate financieel moeten ingrijpen. Zo'n zware aderlating vond Heenen niet verantwoord : met inachtneming van héél véél voorzichtigheid kon het voorstel van Leplae eventueel op een beperkte en experimentele schaal worden geïntroduceerd... (29).

Maar niet alleen de massale kolonisatie werd afgewezen. Zelfs tegen een beperkte uitbreiding van het landbouwkoloniaat werd gereageerd. Slechts een klein aantal streken werden geschikt geacht voor de blanke kolonisatie. Die geschiktheid was afhankelijk van de bodemgesteldheid en het klimaat, van de transportinfrastructuur, van de beschikbaarheid van arbeidskrachten, van de nabijheid van stede-

(27) E. LEPLAE, "Les possibilités de colonisation agricole belge au Congo", *Bull. Zitt. K.B.K.I.*, VII, 1936, p. 125.

(28) ID., "L'intérêt présenté pour le Congo belge par la colonisation italienne de l'Ethiopie", *Bull. Zitt. K.B.K.I.*, VII, 1936, pp. 313-331.

(29) G. HEENEN, *op.cit.*, p. 163.

lijke en industriële centra.

De meest geschikte streken leken in de jaren '30 reeds bezet en in die mate dat de planters uit Kivu en de landbouwkolonisten uit Katanga de Overheid vroegen geen nieuwe kolonisten meer toe te laten in deze regio's (30). Op het verzoek van de koffieplanters werd ingegaan : het Decreet van 22 juli 1938 verbood tijdelijk de uitbreiding van bestaande koffieplantages en het aanleggen van nieuwe (31).

Ook de niet-kapitaalintensieve cultures, geschikt voor een klein familiebedrijf, werden minder en minder interessant omdat in deze branches de concurrentie van inlandse boeren niet te harden was. Het terrein werd verplaatst naar het "travail en collaboration", waarbij de inlander de grondstoffen produceerde en de blanke kolonist ze verwerkte en op de markt bracht. Maar de beperkte plaatsen werden door de kapitaalkrachtiger kolonisten bezet en in de handel konden de Belgen nauwelijks concurreren met Portugezen, Grieken en Italianen die genoeg namen met kleinere winstmarges en een lagere levensstandaard (32).

Volgens Peemans nam de Overheid in de late jaren '30 een soepeler houding aan tegenover de blanke kolonisatie : "Dans la mesure où l'Administration a consolidé son emprise sur la paysannerie, elle ne craint plus l'implantation de colons ou de petites sociétés agro-commerciales en milieu rural. Dorénavant ceux-ci dépendent aussi de la réglementation administrative pour se voir attribuer ou refuser des concessions de zones d'achats ou de recrutement de main-d'oeuvre, à des niveaux de prix et de salaires fixés par l'Administration. Ils n'ont plus accès aux producteurs ou aux travailleurs qu'à travers l'Administration et celle-ci peut donc contrôler simultanément les conditions politiques et économiques du développement de la société indigène" (33).

De grote kolonisatiegolf zou er echter pas komen na de Tweede Wereldoorlog. Vooralsnog werd aan eerder geformuleerde principes vastgehouden. De kandidaat-kolonist moest genoeg geld hebben om het uit te kunnen zingen gedurende een behoorlijke tijd, en boven-

(30) *Agriculture et Elevage au Congo Belge*, IX, 1935, 8, pp. 152-153; *ibid.*, IX, 1935, 12, pp. 184-185; *ibid.*, X, 1936, 1, p. 25; *J.V.*, 1929, pp. 55-56.

(31) *A.B.*, 1938, p. 811.

(32) Zie hierover o.m. de redevoeringen van gouverneur-generaal Ryckmans voor de Gouvernementsraad in P. RYCKMANS, *Étapes et Jalons*, Brussel, 1946, 227 p.

(33) F. BEZY, J.P. PEEMANS & J.M. WAUTELET, *op.cit.*, p. 29.

dien moest hij voor de toekomst nog wat reserve kunnen overhouden. Hij moest vaardig zijn in het werk dat hij ambieerde, zijn programma diende "realistisch" te zijn. De voorkeur ging uit naar oud-kolonialen, die na afloop van hun carrière in dienstverband, in het land wilden blijven om er als zelfstandigen een tweede loopbaan aan te vangen. Meestal hadden deze mensen behoorlijk wat gespaard, kenden zij het land en zijn mogelijkheden en waren zij gehard tegen de lokale ziekten en klimaatsomstandigheden, zodat hun kans op slagen reëler was dan die van een verse inwijkeling.

Reeds in 1924 was aan gewezen ambtenaren van de Kolonie de mogelijkheid geboden zich na afloop van hun koloniale loopbaan blijvend te vestigen in Belgisch-Kongo. Het Decreet van 29 januari 1924 (34) liet de gouverneurs toe gratis grondconcessies toe te staan aan verdienstelijke ambtenaren na 12 jaar werkelijke dienst. Het betrof gronden die minimum 5 km buiten de grenzen van een stedelijk gebied moesten liggen. De concessies mochten een oppervlakte van 500 ha niet overschrijden en de begunstigde moest zelf zijn concessie exploiteren. In de 16 jaren die volgden, werden op grond van deze wet slechts 31 stukken grond in concessie gegeven, d.i. nauwelijks twee per jaar, en aan 27 begunstigten in totaal (35).

In 1937 werd de procedure voor het bekomen van grondconcessies vereenvoudigd. Voorheen moest een kandidaat, wanneer hij een stuk grond had uitgekozen, een aanvraag tot concessie indienen, het terrein afpalen en wachten tot het onderzoek naar eventuele grondrechten van de inlanders was afgelopen, wat lang kon duren. Een Decreet van 20 januari 1937 maakte het de Kolonie mogelijk vooraf over te gaan tot een onderzoek naar de mogelijke rechten, de bestemming van de grond te bepalen en loten af te bakenen. Reeds vóór het decreet was uitgevaardigd, werden in de omgeving van Stanleystad een veertigtal percelen van telkens 100 ha voor landbouwkolonisatie bestemd en afgebakend, zodat aan nieuwe kandidaten meteen een kavel kon worden toegewezen. Met gelijkaardige voorbereidingen werd in 1937 aangevangen in Kivu (vijfendertig percelen) en werden in Kivu en Ituri modelhoeven ingericht om *kandidaat-kolonisten-stagiairs* te ontvangen (36).

(34) A.B., 1924, pp. 136-137.

(35) Overzicht 1924-1939 in V. FOUTRY, *op.cit.*, p. 94.

(36) Betreffende de omgeving van Stanleystad : J.V., 1936, p. 133; voor Ituri en Kivu : J.V., 1937, pp. 189-190.

Bij K.B. van 22 januari 1937 werd bij het Ministerie een *Kolonisatiebureel* opgericht om de kolonisatie in Belgisch-Kongo en Ruanda-Urundi te bevorderen. In de praktijk bestond zijn taak er evenwel uit de selectie en de voorlichting van de kandidaten te verzorgen (37). Tevens werd een *Immigratie- en Koloniatiefonds* opgericht dat aan leefbaar geachte nieuwe landbouwondernemingen landbouwkrediet kon verlenen (38).

Ook bij het Gouvernement-Generaal werd aan de landbouwdienst een kolonisatieafdeling toegevoegd. Deze moest alle mogelijkheden tot het installeren van nieuwe kolonisten onderzoeken, voorstellen doen om hun welslagen te bevorderen en nagaan in welke individuele gevallen financiële hulp vanwege de Overheid wenselijk was. Ook de vraag naar en het aanbod van werk zouden in de kolonisatieafdeling gecentraliseerd worden (39).

Door de publieke opinie, die meer dan vroeger belangstelling had getoond voor een aspect van de koloniale politiek werd de Staat min of meer verplicht zich actief met de blanke kolonisatie bezig te houden. Het ging echter niet van harte. De nieuwe fondsen, commissies, comité's, diensten en afdelingen brachten in werkelijkheid weinig aarde aan de dijk. De papierwinkel waartoe ze aanleiding gaven, werkte eerder ontmoedigend dan stimulerend. De blanke "kleine" kolonisatie bleef in de periode die wij hier bespreken, stiefmoederlijk behandeld. De weerstand tegen en de angst voor de mogelijke opkomst van een klasse van arme blanken bleef het beleid ter zake in grote mate bepalen.

DE PROPAGANDA : SCHOKEFFECTEN EN INDOCTRINATIE

Inmiddels is uit het voorgaande duidelijker het beeld van de *gewenste immigrant* naar voren gekomen : blank en bij voorkeur Belg; opgeleid voor een leidende functie en hooggeschoold wanneer hij een werknemer was; kapitaalkrachtig en deskundig wanneer hij zich als onafhankelijke wou vestigen. Hoe werd nu in België naar de gunst van de ideale immigrant gedongen ?

(37) *J.V.*, 1937, p. 189.

(38) K.B. van 24.8.1937, *A.B.*, pp. 992-995.

(39) *J.V.*, 1937, p. 189.

In de tussenoorlogse periode, met uitzondering van de crisisjaren, worstelden zowel de Staat als de grote maatschappijen met een chronisch personeelstekort. Er was een tekort aan inlandse arbeidskrachten, maar ook het blanke kader was zelden voltallig. Voor de economische ontplooiing ontbrak het aan ingenieurs en technici, aan gespecialiseerde arbeiders en ambachtslui. In de sociale sector — volksgezondheid, zo belangrijk in verband met de demografisch zorgwekkende toestand van het inlands arbeidsleger — was de nood aan geneesheren hoog. Daadwerkelijke bezetting en efficiënt bestuur, ordehandhaving en rechterlijke organisatie tenslotte, hingen af van voldoende kaderpersoneel in de gewestdienst, de weermacht en de magistratuur.

Als wij het geheel van de in die jaren gevoerde propaganda bekijken, vinden wij er toch weinig die specifiek op de werving van personeel was gericht maar des te meer informatieverstrekking ten behoeve van zakenlui die wensten naar Kongo te exporteren of uit Kongo te importeren of die er reeds belangen hadden.

Propaganda voeren voor de Kolonie was o.m. de rol van het *Koloniaal Bureau*, een overheidsorganisme, en van een aantal privé-initiatieven. Zo richtte de Association des Planteurs in 1921 te Antwerpen het *Musée Commercial du Congo* op, terwijl de Luikse *Société belge d'Etudes et d'Expansion*, opgericht in 1902 en de Brusselsse *Association des Intérêts Coloniaux Belges*, opgericht in 1916 elk op hun manier de koloniale gedachte propageerden.

Tot een andere categorie van propaganda-organen behoorden de wetenschappelijke instellingen zoals het *Museum van Belgisch Congo* te Tervuren en de *Koloniale Congressen*. Maar geen van hen richtte zich tot een breed publiek.

Vanaf 1922 gaf een *Commissie voor koloniale schoolpropaganda* in het middelbaar en normaalonderwijs voordrachten over de Kolonie maar zij bereikte nauwelijks 40% van de scholen. Het effect ervan was miniem. In de leerprogramma's was de koloniale geschiedenis niet opgenomen en de aardrijkskunde van Kongo en Ruanda-Urundi kwam op school nauwelijks aan bod (40).

(40) N. LAUDE, "A propos de l'enseignement colonial en Belgique", *Bull. Zitt. K.B.K.I.*, XVI, 1945, p. 281.

Een meer uitgesproken wervend doel had het *Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut*, dat in 1928 werd opgericht. In de Statuten van het K.B.K.I. werd het propagandadoel reeds in het eerste artikel genoemd en nogmaals in een apart artikel benadrukt. Tijdens de inhuldigingszitting omschreef de Minister van Koloniën H. Jaspar het propagandadoel als verspreiding van de koloniale idee en het opwekken van koloniale "roepingen" (41).

In het eerste werkingsjaar van het Instituut werd in alle Afdelingen onderzocht welke propaganda-activiteiten het K.B.K.I. kon ontplooiën. Cursusonderwerpen werden voorgesteld en er werd gedacht aan het verstrekken van reisbeurzen voor de Kolonie. Maar in het eerste *Rapport général sur l'activité de l'Institut Royal Colonial Belge 1929-1930* werd over actieve propaganda niet meer gesproken en de propaganda-opdracht raakte dan ook al snel in het vergeetboek.

Het Instituut kende op wetenschappelijk gebied onbetwistbaar een zekere uitstraling doch deze bleef beperkt tot een selecte kring van Belgische en buitenlandse wetenschapsmensen. Buiten deze kring van "insiders" was het K.B.K.I. nauwelijks bekend. De wedstrijden voor wetenschappelijke verhandelingen hadden weinig succes en het Instituut had zelfs veel moeite om uit het kleine aanbod aan koloniale literatuur werken te selecteren die met de *Driejaarlijkse Prijs voor Koloniale Letterkunde* konden bekroond worden.

Aan de Rijksuniversiteiten was weinig wervende activiteit ten gunste van de Kolonie te bespeuren, op een enkele lezing na. Wel bestonden er specifieke koloniale studierichtingen als die van koloniaal landbouwkundig ingenieur en facultatieve koloniale cursussen. Maar dat waren leergangen voor mensen die al van te voren overtuigd waren of die rekenden op tewerkstelling in een bedrijf dat ook koloniale belangen had.

Aan actieve wervende propaganda werd integendeel wel gedaan door de vrije universiteiten. Te Leuven was sinds februari 1925 de *Association universitaire catholique d'aide aux Missions* (AUCAM) actief, die net als zijn Vlaamse tegenhanger de *Missiebond* fondsen inzamelde en missionarissen aantrok. *Leken* - medici, medisch personeel — werden geworven en geplaatst door de in 1924 te Leuven gestichte *Aide Médicale aux Missions* (A.M.M.). Meer leken nog konden binnen de U.C.L. geworven worden voor de instellingen die de

(41) *Bull. Zitt. K.B.K.I.*, I, 1930, passim.

Universiteit in Belgisch Kongo zelf stichtte : de *Fondations Médicales de l'Université de Louvain au Congo* (FOMULAC), opgericht in 1926 en de *Centres Agronomiques de l'Université de Louvain au Congo* (CADULAC), gesticht in 1932.

Binnen de Leuvense universiteit zelf werd in 1938 het *Koloniaal Universitair Centrum* (KOL.U.C.) opgericht dat aan belangstellenden informatie over de Kolonie en over koloniale problemen verstrekke, een bibliotheek inrichtte en lezingen organiseerde. Voor studentenleden had KOL.U.C. een studiekkring waarin elk lid minstens één eigen werkstuk moest voordragen omtrent een koloniaal thema dat jaarlijks gekozen werd. Speciaal voor toekomstige kolonialen richtte KOL.U.C. een ontspanningskring in, de *Rafiki*, waarin oud-kolonialen uitgenodigd werden om over hun ervaringen te vertellen en vragen te beantwoorden. Afgestudeerden konden vervolgens een beroep doen op het omtrent dezelfde tijd opgerichte *Katholiek Secretariaat voor Kolonialen*, een praktijkgericht informatiecentrum dat ook nieuwe kolonialen bijstond en begeleidde om hen op het "goede"; d.w.z. katholieke, pad te houden. Het Secretariaat pakte meteen uit met een *Vademecum voor Kolonialen*, een praktische gids die de immigrant o.m. inlichtte over de uren tabellen van de zondagsmissen, de formaliteiten bij de afreis en nuttige wenken gaf over bij voorbeeld tropische hygiëne (42).

Ook de Brusselse universiteit hield zich, zij het in veel bescheidener mate dan de Leuvense, bezig met de promotie van de koloniale studie en de oriëntatie van studenten naar een koloniale carrière. Op 3 juni 1926 werd het *Comité universitaire de propagande coloniale* opgericht dat evenwel op een zeer schuchtere manier zijn werkzaamheden aanvatte : "Il fut demandé au Conseil de vouloir bien intervenir auprès de MM. les professeurs de toutes les Facultés afin qu'ils veuillent bien user de leur influence auprès des étudiants dans le but d'engager ceux-ci à suivre les cours de la section coloniale de l'Ecole des Sciences politiques et sociales" (43). Na een enquête onder koloniale maatschappijen en personaliteiten, werd een optiepakket ingevoerd dat "cycle colonial" werd genoemd. In de Rechten werd de vroegere keuzecursus "Bestuur van Belgisch Kongo" verplicht gesteld.

(42) *Vademecum voor Kolonialen*, Leuven, 1938, 224 p.

(43) E. KOETTLITZ, "La Colonie et les Universitaires. Ce qui a été fait. Ce qui reste à faire", *Bull. S.B.I.I.*, IX, 1929, p. 813.

Wat de stichtingen in de Kolonie zelf betreft, had de U.L.B. tien jaar achterstand op de U.C.L. Pas in 1939 ging het *Centre Médical de l'Université de Bruxelles au Congo* (CEMUBAC) van start in de provincie Stanleystad, met één geneesheer en één medisch ambtenaar.

Propaganda behoorde ook tot de doelstellingen van een aantal verenigingen die koloniale en oud-koloniale groepeerden. De bekendste waren de Brusselse *Cercle royal africain* (sinds 1889), de *Club africain d'Anvers* (sinds 1895) en de *Coloniale du Littoral* (sinds 1922). De omvang van deze clubs mag niet overschat worden : de belangrijkste, de *Cercle* had 626 leden in 1938.

Wel lagen deze verenigingen aan de basis van de pioniers- en veteranencultus die in de jaren '20 hoogtij vierde, maar uit de lectuur van hun jubileumboeken komt toch vooral de indruk naar voren van een gesloten clubsfeer waarbinnen een ledenkring van gelijkgestemden af en toe een geestesgenoot voor een lezing uitnodigde, waarbinnen vooral getafeld en gepimpeld werd onder het weemoedig ophalen van tropische herinneringen en waar vertrekkenden en koloniale vakantiegangers elkaar en de oudgedienden een beleefdheidsbezoekje brachten.

Tot een breder, zij het nog steeds select publiek van ingenieurs, economen en zakenlui richtte zich de *Société belge des Ingénieurs et des Industriels* die heel wat voordrachten gaf waarin aan de Kolonie een ruime plaats was toebedeeld. Naast beschrijvende, verhalende en technische uiteenzettingen, werden jaarlijks ook wervende voordrachten gehouden, gericht op jonge ingenieurs en mogelijke investeerders. Die typisch wervende redevoeringen hebben op zichzelf niet zoveel te betekenen. Maar in praktisch elke jaargang van het *Bulletin de la S.B.I.I.* dat sinds 1920 verscheen, stonden één of méér stukken aan één of ander aspect van de Kolonie gewijd en elke aflevering van het tijdschrift vermeldde tussen allerlei lezingaankondigingen en recensies een voordracht, een filmavond of een studie over de Kolonie. Er was in feite een permanente confrontatie met Kongo, als onschuldig item onopvallend opgenomen tussen andere onderwerpen.

Dezelfde *vanzelfsprekendheid* van het koloniale feit vinden we ook in de Leuvense propaganda terug, in jarenlange permanente actie, met op de achtergrond het vertrouwde beeld van de missiekring.

De courante propaganda werkte met beloften van materiële welvaart : de salarissen waren aantrekkelijker dan in het moederland en er kwamen nog heel wat extra's bij, en Kongo's natuurlijke rijkdom-

men werden dik in de verf gezet. Zij wakkerde de ambitie aan (snel rijk worden, snel promoveren, een leidende positie verwerven), werkte op het geweten, het plichtsgevoel, het eergevoel ("le grand devoir de l'homme blanc", "beschaving brengen", "de neger verheffen uit zijn ellende en onwetendheid"). Kortom, de gebruikelijke propaganda poogde bij "onwetenden" een *schokeffect* teweeg te brengen.

De S.B.I.I. en de katholieke universiteit werkten integendeel met *indoctrinatie* : kleine doses maar voortdurend herhaald i.p.v. een plotse grote portie, permanente aanwezigheid van het koloniale feit op de achtergrond i.p.v. éénmalig onder de schijnwerper, een heel gewoon onderwerp van studie i.p.v. gespecialiseerd en voor bijzondere gelegenheden en aparte afdelingen voorbehouden, daadwerkelijke studie van de problematiek en concrete informatie over mogelijkheden en resultaten i.p.v. slogans. Het lijkt ons dat deze vorm van propaganda die niet of nauwelijks als zodanig naar voren werd gebracht, een veel grotere impact, een groter wervend effect moet hebben gehad dan de "schoktechniek".

Alles samengenomen is de oogst aan propaganda voor immigratie eerder mager ondanks het permanente gegeven van de klachten over de onderbezetting van het kader en de overbelasting van het personeel.

DE WERKELIJKE IMMIGRANT : UIT DE BOOT GEVALLEN

Paradoxaal genoeg scheen het in het algemeen niet aan kandidaten te ontbreken. In 1925 bij voorbeeld werden bij de Staat 8 à 10.000 kandidaturen ingediend voor 2.200 banen en evenveel bij de Huileries du Congo belge die in hun verschillende Kongolese inrichtingen 335 blanken tewerkstelden (44). Er moet dus wel bijzonder streng zijn geselecteerd !

Over de wijze van *selectie* en de gestelde *normen* zijn we evenwel slecht ingelicht. De immigratiepolitiek geeft wel een algemeen beeld van wat gewenst werd maar dat het gestelde doel, een intellectuele, professionele en morele elite, niet steeds werd bereikt, blijkt uit de talrijke klachten over de kwaliteit van blanke bevolkingsdelen in Belgisch-Kongo.

(44) Cijfers van Jules TILMANT in "L'essor colonial et maritime", overgenomen in C. MONHEIM, *Le Congo et les Livres*, 1928, p. 275.

Normen betreffende het overheidspersoneel vinden wij mondjesmaat vervat in de wetteksten betreffende hun Statuut. Slechts voor de *Weermacht* werden de aanwervingnormen wettelijk vastgelegd. Alleen officieren en onderofficieren uit het actief kader van het Belgisch leger kwamen in aanmerking voor een baan in de Weermacht. Zij moesten sinds minimum een jaar hun graad hebben in België en minstens 21 jaar oud zijn. Van onderofficieren werd bovendien geëist dat zij het brevet van instructeur haalden en slaagden in de examens van de door het korps ingerichte tweede wetenschappelijke afdeling. De opname in de Weermacht was tenslotte nog afhankelijk van het volgen van de koloniale leergangen en het slagen in de ermee verbonden examens (45).

Voorlopig benoemde *magistraten* konden slechts vast benoemd worden na een aanvullend examen waarvan wij de inhoud niet kennen. Na 1934 werden de eisen wel strenger : de benoeming ging dan afhangen van een minimale ervaring van drie jaar werkelijke dienst, een examen over de kennis van een inlandse taal en het indienen en verdedigen van een verhandeling over een onderwerp van Kongolees recht (46).

De statuten voor gerechtsambtenaren en -beambten en die voor de *ambtenaren en beambten* der Kolonie vermeldden geen selectienormen.

Enige aanvullende informatie putten wij uit de antwoorden van de Ministers van Koloniën op een tiental parlementaire vragen die in het interbellum over dit onderwerp werden gesteld (47).

Om in aanmerking te komen voor een baan bij de Staat moest een *arbeider* over bijzondere vaardigheden beschikken : hij moest een ervaren vakman zijn en in staat zijn een aantal inlandse ondergeschikten op te leiden in zijn vak. Ongeschoolde arbeiders, arbeiders

(45) K.B. van 9.8.1919, A.B., 1919, pp. 835 e.v.

(46) *Officieel Jaarboek van het Ministerie van Koloniën voor 1940-1941*, pp. 283-285.

(47) Voor meer details over de parlementaire vragen i.v.m. recrutering en selectie, zie V. FOUTRY, *op.cit.*, pp. 104-106; overzicht en analyse van de parlementaire vragen over Belgisch Kongo in het Interbellum : *ibid.*, pp. 192-196.

in opleiding en leerjongens kwamen niet in aanmerking. De kandidaten moesten meerderjarig zijn en aan de dienstplicht voldaan hebben want dat kon niet in Kongo gebeuren. De maximum leeftijd die in 1923 nog 35 jaar bedroeg, was omlaaggetrokken tot 30 jaar in 1935. Tenslotte vermelden wij nog dat wie een koloniale carrière wenste te beginnen verondersteld werd Frans te kennen.

In 1928 was er nog geen werkgelegenheid voor *leken-leerkrachten*. Tien jaar later was dat enigszins veranderd maar een onderwijzer kwam niet in aanmerking : er werd minimaal een diploma van regent gevraagd of een bekwaamheidsgetuigschrift tot het ambt van reserveonderluitenant.

Aan de *beambten* van de Kolonie werden voor 1934 weinig eisen gesteld qua opleiding. Dit leiden wij af uit het feit dat de minimumeis van volledig middelbaar onderwijs, in de crisisjaren geïntroduceerd en als normverhoging werd voorgesteld. Deze normverstraking was een gevolg van het programma tot Afrikanisering van het lager administratief kader.

Van *ambtenaren* tenslotte, werd een universitair diploma van minstens drie jaar studie geëist (licentiaat, kandidaat in de rechten).

Uit de talrijke klachten van de lokale overheid over de kwaliteit van het personeel dat in België werd aangeworven, leiden wij af dat er weinig normen waren en dat daarvan bovendien nog al eens werd afgeweken. Dit geldt vooral voor de jaren '20. Er werd niet alleen geklaagd over een gebrek aan opleiding, beroepsbekwaamheid of ervaring van nieuwelingen maar ook soms over hun morele kwaliteit. Deze laatste was soms zo onvoldoende dat de interraciale betrekkingen er onder leden (48).

De snelle economische expansie in de jaren '20 had het noodzakelijk gemaakt in korte tijd veel personeel aan te nemen en gezien ook het Moederland een hoogconjunctuur kende, kreeg de Kolonie slechts degenen die thuis uit de boot waren gevallen.

De crisis maakte het mogelijk in de praktijk een strengere selectie door te voeren. Door afvloeiing en ontslag verminderde het Europees kader van de Kolonie in de crisisjaren met 28%. De Weermacht slonk zelfs met meer dan één derde en het aantal *particulieren*, d.w.z. zelfstandigen en personeelsleden van privé-firma's liep

(48) O.m. *J.V.*, 1921, p. 23; *J.V.*, 1922, p. 18 en p. 60; *J.V.*, 1928, p. 7; *J.V.*, 1929, p. 66.

terug met 40% (49). Tegelijk werden de recruteringsnormen opgetrokken en strijper toegepast.

In de praktijk fluctueerden de selectienormen dus mee met de marktomstandigheden. Dit geldt trouwens voor het gehele personeelsbeleid : wettelijk vastgelegde voordelen zoals de uitrustingspremie, het verlofweddestelsel, de gezinstoelagen, de toelagen voor levensduurte enz., in de jaren '20 toegekend om bepaalde beroepscategorieën aan te trekken, werden in de crisisperiode weer afgeschaft of tijdelijk opgeschort. In de jaren '30 moesten academici ook niet meer aangelokt worden : bij gebrek aan werk in België kreeg Belgisch-Kongo in de crisistijd meer kandidaturen binnen van universitaire dan er konden verwerkt worden.

De *opleiding* van het toekomstig koloniaal overheidspersoneel werd al vroeg als een probleem ervaren. In 1903 had Leopold II een *Koloniale School* opgericht en deze zorgde ook na de overname van Kongo voor een summiere koloniale opleiding. Voor het personeel van de gewestelijke dienst, *la territoriale*, de ruggegraat van de koloniale administratie, werd na de Eerste Wereldoorlog een speciale school opgericht dank zij een gift van 10 miljoen frank van de *Commission for Relief in Belgium*. De *Koloniale Hogeschool* moest een ware universiteit worden die drie faculteiten zou omvatten : staats- en bestuurlijke wetenschappen, geneeskunde en natuurwetenschappen. Daarvoor werden het Museum van Belgisch Congo en het Prins Leopold Instituut voor Tropische Geneeskunde bij de Hoogere Koloniale School gevoegd. In de praktijk echter werd alleen de faculteit van de staats- en bestuurswetenschappen tot een volwaardige faculteit uitgebouwd (50).

De toelatingsvoorwaarden tot de *Koloniale Hogeschool* waren vrij beperkend. Alleen jongens tussen 18 en 22 jaar werden toegelaten, die volledige middelbare studies achter de rug hadden en geslaagd waren in een drieledig toegangsexamen en medisch waren

(49) Overzicht van de tewerkstelling met tabellen en grafieken in V. FOUTRY, *op.cit.*, pp. 146-149.

(50) J.J. VAN DE VELDE, "Beknopt overzicht van de geschiedenis der Koloniale School", *Problèmes d'Afrique Centrale*, 1952, 17, pp. 219-220; *Koloniale Hogeschool van België, Faculteit der Staats- en Bestuurlijke Wetenschappen*, Antwerpen, s.d., (1938 ?), 40 p.

goedgekeurd (51). Was men eenmaal toegelaten tot de school, dan was men er nog niet zeker van dat men de gehele opleiding mocht volgen en na afloop daarvan zou ingeschakeld worden in het koloniaal ambtenarencorps. De Minister van Koloniën bepaalde immers jaarlijks hoeveel studenten mochten overgaan naar de tweede kandidatuur. Dit cijfer liep terug van 30 in 1920-1921 tot 15 in 1931-1932 en 1932-1933. Voor latere jaren vonden wij geen contingenteringen terug.

Hoeveel studenten werkelijk afstudeerden, konden wij niet te weten komen uit de gebruikelijke bronnen (52). Wel geven de *Jaarverslagen* over het bestuur van de kolonie enkele cijfers over in dienstname van afgestudeerden van de Koloniale Hogeschool : in 1924, 1925 en 1926 werden telkens 13 gewestbeheerders, afkomstig van de K.H.S. geëngageerd, in 1927 21, in 1928 8 op 15 nieuwelingen, in 1929 11 op 25, in 1930 15 op 35 en in 1931 kwamen alle 11 aangeworvenen van de K.H.S.

De studie beliep vier jaar, inbegrepen de militaire dienst die in het derde jaar plaatshad en meestal volbracht werd in een school voor reserveluitenants. Het programma omvatte theoretisch onderwijs, praktisch werk, sport en militaire training.

Theoriecursussen vormden maar een klein gedeelte van de studie : drie uur per dag slechts. Zij werden aangevuld met lezingen en studiereisjes. De nadruk werd gelegd op handenarbeid, sport en militaire training. Daar werden de vroege morgenuren en de namiddagen aan gewijd. Oud-gouverneur-generaal LIPPENS verweet de School een te

(51) André SCHOLLER bij voorbeeld, de latere vice-gouverneur-generaal van Belgisch Kongo, schetst hoe hij op 17-jarige leeftijd postuleerde bij de Koloniale Hoogeschool en er op grond van zijn leeftijd werd afgewezen. Zijn koloniale carrière in de "territoriale" kon hij pas aanvangen na een lange omweg via de rechtenstudie en de koloniale magistratuur. Zie hoofdstuk I, "Une carrière coloniale" in A. SCHOLLER, *Congo 1959-1960, Mission au Katanga, Intérim à Léopoldville*, Paris-Gembloux, 1982.

(52) Tot en met 1932 werden de contingenten gemeld in het *Belgisch Staatsblad*, soms ook in het *Ambtelijk Blad*. Daarna in geen van beiden meer. De *Jaarverslagen van de dienst voor Hoogeschoolstatistiek van de Universitaire Stichting* geven geen aparte cijfers voor de Koloniale Hoogeschool. Ook afgesplitste cijfers voor de Koloniale Afdelingen van de universiteiten ontbreken. Het *Statistisch Jaarboek voor België en Belgisch Congo* verstrekt evenmin gegevens over inschrijvingen en diploma's van de Koloniale Hoogeschool. Even vruchteloos was het doornemen van het blad van de oudstudentenvereniging van de school, *Problèmes d'Afrique Centrale*.

eenzijdig technisch-koloniaal gerichte opleiding, die de algemene vorming op academisch niveau verwaarloosde. Hij pleitte voor een postuniversitaire koloniale vorming enerzijds, een grondige koloniale vorming van lagere ambtenaren anderzijds (53).

Wie tot de tweede kandidatuur werd toegelaten moest er zich contractueel toe verbinden na zijn studie gedurende een termijn van minstens drie jaar een bestuurlijk koloniaal ambt te vervullen. Hij kon zijn koloniale loopbaan dan aanvangen als gewestbeheerder tweede klasse of als ambtenaar van een gelijkaardig niveau.

Wie na het eerste jaar slaagde maar niet tot de uitverkorenen behoorde die de cyclus mochten afmaken, kon nog in de tweede kandidatuur aan een andere universiteit terecht. In de late jaren '30 werd in een derde mogelijkheid voorzien : de *Bunge-stichting*, een koloniale handelsafdeling die aan de Koloniale Hogeschool werd toegevoegd. Deze afdeling had tot doel hoger personeel te vormen voor de privé-maatschappijen. De opleiding duurde na de gemeenschappelijke eerste kandidatuur nog één jaar.

Nog andere instellingen verzorgden een vergelijkbare opleiding (54). Sinds 1897 te Leuven en sinds 1901 te Antwerpen kon aan de Hogere Handelsscholen een diploma van bijzonder licentiaat in de koloniale wetenschappen behaald worden.

Voor koloniale opleidingen in de medische sector stond sinds 1906 de *School voor Tropische Geneeskunde* in. In 1923 werd deze school bij de Koloniale Hogeschool gevoegd als faculteit van de geneeskunde en in 1933 werd het instituut dat twee jaar eerder begiftigd werd met de nieuwe naam *Prins Leopold Instituut voor Tropische Geneeskunde*, van Brussel naar Antwerpen overgebracht. Geneesheren, veeartsen, apothekers, gezondheidsbeambten, verpleegsters en missionarissen konden er terecht voor een koloniale stoomcursus. Verplegers-missionarissen konden bovendien een opleiding volgen aan het *Universitair Centrum voor Missionarissen* van de Leuvense universiteit.

In het koloniaal landbouwonderwijs was het aanbod van oplei-

(53) M. LIPPENS, "Causerie sur le Congo (résumé)", *Bull. S.B.I.I.*, VII, 1927-1928, 3, p. 366.

(54) Overzichten van opleidingsmogelijkheden worden gegeven in de meeste koloniale jaarboeken zoals in het *Annuaire du Congo Belge*, het *Officieel Jaarboek van het Ministerie van Koloniën* en per instelling in hun diverse jaarverslagen, jaarboeken en brochures.

dingen niet ruimer. Koloniaal landbouwkundig ingenieur kon men pas na de Eerste Wereldoorlog worden aan de *Hogere Landbouwscholen van de Staat* te Gent en te Gembloers. Voordien bestond deze studiemogelijkheid uitsluitend aan de Leuvense universiteit. Vóór 1920 bestonden koloniale landbouw cursussen aan de *Staats-tuinbouwschool* te Vilvoorde à rato van twee uur per week gedurende één jaar. Beambten-stagiairs voor de landbouwdienst van Belgisch Kongo konden voor een elementaire opleiding terecht in de *Koloniale Tuin* te Laken. Te Vilvoorde werd vanaf april 1939 een speciale cursus voor aspirant-kolonisten ingericht op zaterdagmiddagen.

Tenslotte konden allerhande aspirant-kolonialen voor hun eerste vertrek naar Kongo voor een zeer elementaire voorbereiding nog terecht bij diverse clubs en kringen of nog, voor een voordrachten-cyclus, bij het *Institut des Hautes Etudes de Belgique* te Brussel.

Speciaal voor vrouwen van kolonialen werd een rudimentaire voorbereiding op het koloniale leven verstrekt door de *Ecole Centrale de Service Social* te Brussel.

Al met al zien we in de koloniale opleiding vooral een grote versnippering van energie, veel elementaire cursuses, korte aanvullende cycli, bijkomende vakjes en weinig grondige voorbereiding of weldoordachte vorming. Tegen deze achtergrond moet de aanhoudende klachtenstroom uit de kolonie over de kwaliteit van het personeel worden gezien.

BESLUIT

In de tussenoorlogse periode kwam in Belgisch Kongo al vrij vlug het beeld van de *ideale immigrant* tot stand en het immigratiebeleid werkte in grote mate naar dat beeld toe. De voortdurend aangepaste wetgeving wist met succes het *vreemde element* te weren, althans te beperken, zodat tegen het einde van deze periode de Belgen twee derde van de blanke bevolking uitmaakten. Het immigratiebeleid wist eveneens te verhinderen dat een klasse van *arme blanken* zou ontstaan; wie niet aan de gestelde solvabiliteitsnormen voldeed, werd aan de grens geweigerd of nadien uit het land gewezen.

Anderzijds wijzen de vele klachten van bestuurders en werkgevers over de kwaliteit van het blank personeel toch op een gebrekkige *selectie*. Er schortte nog heel wat aan het opleidingsniveau. Er werd nauwelijks *propaganda* gevoerd om beter ge-

vormden aan te trekken en de geselecteerde kandidaten werden meestal *onvoldoende voorbereid* op hun koloniale loopbaan.

Zelfs de Koloniale Hogeschool die de *parel* van de koloniale administratie moest vormen, de ambtenaren van de *territoriale*, schoot tekort in algemene en vooral menselijke vorming...

LE CONGO BELGE DURANT L'ENTRE-DEUX-GUERRES :
UNE POLITIQUE D'IMMIGRATION AXEE SUR LE CONTROLE SOCIAL

par

Vita FOUTRY

RESUME

Pendant l'Entre-deux-guerres le Congo belge a mené une politique d'immigration visant à une constitution bien précise de la population d'immigrants. Les objectifs principaux en étaient de parvenir à une prédominance belge et d'établir une élite solvable et à haut niveau d'instruction.

On réalisait cette "belgicisation" surtout en embauchant systématiquement des Belges à des postes dans l'Administration et dans le secteur privé et en privilégiant les missions nationales.

De même on a enrayé la constitution d'un prolétariat et d'un sous-prolétariat blancs (qui seraient des foyers potentiels de troubles sociaux) en introduisant dans la législation sur l'immigration des normes de plus en plus strictes concernant la solvabilité et la stabilité professionnelle des candidats à l'immigration. Qui plus est, lors du recrutement du personnel blanc les exigences concernant le niveau d'instruction se faisaient de plus en plus élevées à mesure que l'enseignement formait dans la Colonie plus d'Africains scolarisés.

La carrière coloniale ne semblait pourtant pas attirer l'élite qu'on souhaitait. Tant les responsables de l'Administration que les employeurs du privé se plaignaient des qualités professionnelles, voire morales du personnel européen.

Quand bien même dans la mère patrie des efforts fussent fournis au niveau de la propagande, ceux-ci manquaient de systématisation et de coordination; ils étaient de qualité inégale et s'avéraient assez infructueux.

Les cours préparatoires instaurés par l'Administration et par des institutions privées à l'invention des futurs coloniaux ne rémédièrent qu'imparfaitement à la formation défectueuse des candidats admis dans la carrière coloniale et à leur connaissance très fragmentaire des conditions de vie et de travail dans le Congo.

Vita FOUTRY

**THE BELGIAN CONGO IN THE PERIOD BETWEEN THE
TWO WORLD WARS : AN IMMIGRATION-POLICY AIMING
AT SOCIAL CONTROL**

by

Vita FOUTRY

SUMMARY

In the period between the two World Wars the Belgian Congo pursued an immigration-policy aiming at a well-defined composition of the immigrant population. The principal purposes were : reaching a Belgian preponderance and obtaining a highly trained and solvent elite.

The Belgian preponderance was brought about mainly by the systematic appointment of Belgians to offices both in the Administration and in the private sector, and by privileging the national missions.

The growing of a white proletariat and sub-proletariat was countered by embodying in the immigration-laws increasingly strict rules with regard to the solvency and the security of employment of future immigrants.

Moreover, the training-requirements for the recruitment of white personnel were considerably raised as the education-system of the Colony produced more trained Africans.

However, the colonial career proved not to attract the desired elite. Both the authorities in the Administration and the private employers complained about the professional and sometimes even about the moral qualities of the European personnel.

True, in the home-country efforts were made in the domain of propaganda, but they were unsystematic, unco-ordinated, uneven in quality and consequently, yielded few results.

The deficient training of the candidates admitted to colonial careers and their ignorance of the living and working-conditions awaiting them in the Congo, were insufficiently remedied by the preparatory courses which were organized by the authorities and by private institutions for the benefit of future colonists.

Vita Foutry, Leuvensebaan 228, 3051 Huldenberg